

FİZİKİ MƏDƏNİYYƏT ANLAYIŞLARININ SƏCİYYƏSİ BARƏDƏ

Baloglan Quliyev,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
dosenti, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Açar sözlər: fiziki mədənliyət, fiziki tərbiyə, idman, fiziki kamillilik, fiziki kamilləşmə, fiziki bacarıq.

Ключевые слова: физическая культура, физическое воспитание, спорт, физическая зрелость, физическое совершенствование, физические умения.

Key words: physical culture, physical training, physical preparation, physical development, physical improve, physical ability.

"Bədən tərbiyəsi", "Fiziki tərbiyə" və "idman" anlayışları barədə müxtəlif mövqedən çıxış edən tədqiqatçı alımlar az deyildir. Bu mövqelərin bəziləri üst-üstü düşür, bəziləri müəyyən qədər fərqlənir, bəziləri isə bir-birindən tamamilə fərqlənir. Bu, təbii haldır. Çünki açıq etiraf olunmalıdır ki, anlayışların mahiyyət etibarilə fərqlərinin aşkarlaması çox vacib və maraqlı olduğu kimi, həm də mübahisəli məsələdir.

Anlayışlar arasındaki fərqi ayırdırmak məqsədi ilə 2 istiqamətdə tədqiqat aparılmışdır:

1) Elmi, pedaqoji-metodik ədəbiyyatın öyrənilməsi, təhlili və ümumiləşdirilməsi;

2) Sorğunun keçirilməsi, təhlili və qruplaşdırılması.

Sorğu bədən tərbiyəsi və idman mütaxəssisləri ilə aparılmışdır. Fikirlər müxtəlif olmuşdur. Həmin fikirləri təxminən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

- anlayışlar arasında heç bir fərq yox-

dur. Bunlar eyni olub, bir-biri ilə sinonimdir; - anlayışlardan hər hansı birinə üstünlük verilir, birini geniş, digərlərini isə onun tərkibində görür, yəni dar mənada qəbul edirlər;

- bədən tərbiyəsi, fiziki tərbiyə və idman eyni miqyaslı pedaqoji prosesdir;

- bədən tərbiyəsi və ya fiziki tərbiyə pedaqoji proses kimi üstünlük təşkil edir;

- bədən tərbiyəsi pedaqoji anlayış deyildir. O, müəllim və ya məşqçinin rəhbərliyi altında aparılmaya da bilər;

- fiziki tərbiyə pedaqoji proses olub, bilavasitə müəllimin nəzarəti altında aparılır.

Nəhayət, suala cavab verməkdən çəkinənlər, yəni susanlar da olmuşdur.

Sorğuda iştirak edənlərin cavabı bir neçə kəlmə ilə başa çatmış, anlayışların əsaslandırılmış məntiqi izahı açıqlanmadır. Bu səbəbdən də xarici və ölkə alımlarının tədqiqatlarına müraciət etməli oldum.

Xarici ölkə alımları spesifik an-

layışlar haqqında. Yaxın xarici ölkələrin pedaqoqika və fiziki tərbiyə üzrə elmi, pedaqoji-metodik ədəbiyyatında bu üç anlayış - bədən tərbiyəsi, fiziki tərbiyə, idman barədə məlumatlar mövcuddur. Rus pedaqoji-metodiki mənbələrində anlayışların şorhi onun mənasının izahı, əsasən, bir-birinə yaxın gəlməklə, həm də müəyyən dərəcədə fərqlənir.

"Fiziki tərbiyə" anlayışı XIX əsrin 2-ci yarısında iki mənada "geniş" və "dar" mənada işlədilməyə başlamışdır. Fiziki tərbiyə uşaq orqanızmına mütəşəkkil təsir göstərən proses kimi bütün orqanların düzgün inkişafına, onların funksiyalarının təkmilləşməsinə, fiziki qüvvələrin artmasına, mühitin zərərləri təsirlərinin qarşısını almağa, müqavimətin artmasına və sağlamlığın möhkəmləndirilməsi məqsədində yönəldilmişdir.

Fiziki tərbiyə nisbətən geniş mənada anlayış kimi Qərbi Avropa və ABŞ ölkələrində daha geniş yayılmış və digər anlayışlara nisbətən xeyli üstünlüyə malik olmuşdur. Bu sahədə fiziki inkişafa, sağlamlığın möhkəmləndirilməsinə və hərəkətverici hazırlığa yiyələnmək başlıca sərtlərdən sayılmışdır. Bir sıra görkəmli tədqiqatçılar axıncını psixikaya təsirlə - intellekt, iradə, emosiya, əxlaq və s. ilə six əlaqədar olduğunu göstərmişlər (F.Laqrnaj, 1894; Q.Demeni, 1900, 1905, 1915 və b.).

Tarixa kiçik bir baxışdan göründüyü kimi, "fiziki tərbiyə" anlayışı XIX əsrə oktyabr sosialist inqilabından xeyli əvvəl yaranmış, 1920-ci ildən isə "fiziqeskaya kultura" anlayışı ilə əvəz olunmuşdur. Daha doğrusu, "fiziki tərbiyə" anlayışı ədəbiyyatda və danışışda az-az işlənməyə başlamış və onun mövqeyi tədricən zaifləmişdir. Dogrudur, həmin illardə "telecnoe воспитание" (bədən tərbiyəsi) anlayışına da rast gəlsək də, o, mahiyyətə "физическая культура" - (fiziki mədənliyət) anlayışının alternativi olmamışdır. Ədəbi-mədəni dilimiz-

də "физическая культура" - fiziki mədənliyət deyil, "телесное воспитание" - bədən tərbiyəsi dərin kök salmış və bu gün də işlənməkdədir.

Böyük rus pedaqoqu P.F.Lesqaft "məktəbəşüllü uşaqların fiziki təhsilinə rəhbərlik" adlı çox qiymətli əsərində ilk dəfə olaraq "Fiziki təhsil" terminini işlətməklə, həm də fiziki təhsil nəzəriyyəsini yaratmışdır.

Lesqaftın fiziki təhsil nəzəriyyəsinin davamətdircisi V.V.Qorinevski (1913) fiziki inkişafi yaxşılaşdırmaq və hərəki (fiziki) keyfiyyətləri təkmilləşdirmək məqsədi ilə xüsusi olaraq mütəşəkkil surətdə təşkil edilmiş orqanızmin forma və funksiyalarına təsir göstərilməsini fiziki təhsil ilə əlaqələndirmiştir.

A.D.Butovski 1913-cü ildə Lesqaftın ideyalarına istinad edərək yazar ki, fiziki təhsil dedikdə, hərəkət koordinasiyasının təkmilləşməsi və hər bir adam üçün zəruri olan ümumi fiziki hərəkət vərdişlərinin qazanılması başa düşülür. Bu vaxt fiziki təhsil prosesi fiziki inkişafın düzgün getməsinə, fizioloji cəhətdən orqanızm üçün faydalı olmasına kömək göstərməli, insan psixikasına - əqli inkişafa, möhkəm iradənin və emosiyaların yaranmasına müsbət təsir etməlidir.

Q.Dyuperron hələ 1925-ci ildə fiziki təhsili yalnız fiziki tərbiyə prosesində qazanılmış "bədən keyfiyyətləri"nin şürlü məqsədə uyğun istifadə edilməsinə yiyələnmək incəsənəti kimi qiymətləndirmiştir. Demək, əgər P.F.Lesqaft, onun arxasında V.V.Qorinevski və A.D.Butovski fiziki təhsil fikrinə sözün geniş mənasında fiziki tərbiyənin bütün bir sistemi kimi baxırlarsa, digər mənada isə onu bu sistemin tərkib hissələrindən biri hesab edirlər.

V.E.İqnatyev 1927-ci ildə qeyd edirdi ki, bədən tərbiyəsi fiziki hərəkətləri kifayət qədər özündə cəmləşdirə bilmədiyi

halda o, gигиёна və sanitariyanın əsaslarını bir o qədər dərindən həyata keçirir və mənimşədir".

1930-cu illərdə isə demək olar ki, "Fiziki tərbiyə" və "Fiziki təhsil" anlayışları tamamıla unudulur. Tədris-tərbiya işlərinin təkmilləşdirilməsinə, xüsusun: 1) Gigiyenik vəzifələrin (sağlamlıq) həyata keçirilməsinə diqqət artırılır; 2) Təhsil vəzifələrinə xüsusi fikir verilir ki, buraya əsas hərəkətlərə yiyələnmək, ümumi koordinasiyanın inkişafı, hərəki bacarıq və vərdişlərin formalasdırılması və hərəki fəaliyyət üzrə zəruri biliklərin mənimşədiləsi daxildir.

M.N.Skatkin məktəb təhsilinin məzmununun bütöv bir sistem olduğunu şərh edərək göstərir ki, ...bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmək məktəblilərin əqli və fiziki qabiliyyətlərinin inkişafını təmin edir ...dünyagörüşünün və mənəviyyatının əsaslarını, habelə müvafiq davranışları formalasdırır, onları həyata və əməyə hazırlayırlar".

N.V.Savin "Teoriya i metodika fizikiçeskoqo vospitaniya" (T.İ.M., "Fizkultura i sport", 1967) dörsliyinə istinad edərək yazar ki, fiziki tərbiyə - pedaqoji proses olub, insan orqanizminin morfoloji və funksional təkmilləşməsinə, həyat üçün vacib əsas hərəki bacarıqların, onlarla əlaqədar biliklərin formalasdmasına və yaxşılaşmasına istiqamətləndirilmişdir". Bədən tərbiyəsi ümumi mədəniyyətin bir hissəsi olub, əhəlinin fiziki cəhətdən təkmilləşməsinin xüsusi vasitəsi və onlardan istifadə işində cəmiyyətin əldə etmiş olduğu nailiyyətlərin məcmuidür".

V.N.Semenov yazar ki, fiziki tərbiyə şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafının komponenti və kommunist tərbiyəsinin mühüm vasitəsidir.

Bədən tərbiyə institutları üçün dərslidə göstərilir: Fiziki tərbiyə dedikdə pedaqoji proses başa düşülür ki, bunun məhiyyətiñə insanın fiziki inkişafının və onun fiziki təhsilinin idarə olunması daxildir".

Fiziki tərbiyə ümumpedaqoji prosesin bir hissəsidir. Onun təyinatı adamları fiziki cəhətdən tərbiyə etməklə yanaşı, yaşlı nəslin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində toplanmış bilik, bacarıq və vərdişlərini gənc nəslə vermekdən ibarətdir".

I.A.Kryaçko spesifik anlayışlara xüsusi əhəmiyyət verir və "Fiziçeskaya kultura" adlı elmi-kütüvə kitabında bədən tərbiyəsi nə deməkdir sualına belə cavab verir: "Bədən tərbiyəsi - insanların sağlamlığında və tərbiyəsində güclü vasitədir". Idmana marağın daha dərin və daha möhkəm olması heç də başa düşmək çətin deyildir ki, bədən tərbiyəsi haqqında düzgün təsvir və yiyələnmək nəticəsində ola bilər. Bəzən onu ayrı-ayrı fiziki hərəkətlər, futbol, üzgüçülük və i.a. idman növləri ilə eyniləşdirir və ya qarışdırırlar.

I.A.Kryaçko bədən tərbiyəsi anlayışını, onun mahiyyətini daha da konkretləşdirmək məqsədi ilə yazar ki, sovet dövləti şəraitində bədən tərbiyəsi sosialist mədəniyyəti kimi bütövlükda öz ölkəsinin maddi rifahnamının əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi kimi xeyirxah məqsədlər gündür. Bədən tərbiyəsi geniş mənada insanlara, həm də onların hərtərəfli fiziki inkişafına və mənəvi qabiliyyətlərinə qayğıdır.

"Teoriya fizikiçeskoqo vospitaniya" adlı dərs vəsaitində deyilir: "Fiziki tərbiyə mütəşəkkil pedaqoji təsirlər sistemi kimi adamların fiziki inkişaf qabiliyyətlərini, onun orqanizminin morfoloji və funksional baxımdan təkmilləşdirilməsinin təsirlər sistemini təmin edir".

A.İ.Borisov qeyd edir ki, fiziki tərbiyə - ümumi tərbiyənin tərkib hissəsidir. O, tarixi xarakter, sinfi cəmiyyətdə isə sinfi xarakter daşıyır. Fiziki tərbiyə - içtimai hadisə kimi maddi həyat şəraitinin inkişafı ilə əlaqədar yaranır və inkişaf edir, cəmiyyətin tələbatına uyğun adamların fiziki

və mənəvi inkişafını təmin edir, onları əməyə və müdafiə fəaliyyətinə hazırlayır.

V.V.Stolbov və İ.Q.Cuqunov bədən tərbiyəsinin tarixinə həsr edilmiş dərsliyində bədən tərbiyəsi anlayışını belə izah edir: Bədən tərbiyəsi - bu ümumi mədəniyyətin bir hissəsi olub, xalqın fiziki təkmilləşməsinin xüsusi vasitələrinin yaranmasında cəmiyyətin nailiyyətlərinin məcmuyu kimi ondan istifadə edir".

Q.N.Satirov bədən tərbiyəsi dərslərində fiziki təhsil vəzifələrinin həyata keçirilməsindən danışarkan qeyd edir ki, hər şeyden əvvəl, "fiziki təhsil" və "fiziki tərbiyə" anlayışları və onların arasındaki fərqləri aydınlaşdırmalıdır. O, həmin məqsədlə yazır: "Fiziki tərbiyə məktəbdə pedaqoji proses kimi təlim və sanitariya-gigiyena normalarını gözləmək məqsədi ilə uşaq və yeniyetmələrə spesifik təsir göstərməyə, həyat tərzi fəaliyyətinə - faal hərəki rejime, həmçinin etik və estetik normalara cavab verə biləcək gündelik icra olunan hərəkət və davranışlara istiqamətləndirilir".

Görkəmli macar tarixçisi L.Kun bədən tərbiyəsi və idmanın tarixini maraqlı və cəlbəcici elm adlandırır. O yazar ki, tarix bədən tərbiyəsi və idmana bütün insan mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi, adamlara tərbiyə və təhsil verən, onları əməyə və hərbi fəaliyyətə hazırlayan vasita kimi baxır.

M.M.Mehdizadə anlayışlar haqqında deməsidir: "Fiziki tərbiyənin bədən tərbiyəsi ilə six əlaqəsi var və ona müsbət təsir göstərir. İncəlik, çeviklik, ahəngdar hərəkətlər, zahiri gözəllik və s. fiziki mədəniyyətin nəticəsindədir".

M.Ə.Muradhanovun rəhbərliyi altında nəşr olunmuş "Pedaqogika" dərsliyində fiziki tərbiyənin tərbiyənin tərkib hissəsi kimi şagirdlərin bədəncə sağlamlığını möhkəmləndirməyə, ahəngdar və normal inkişafına xidmət etməkdən ibarət olduğu qeyd edilir.

B.A.Əhmədov fiziki tərbiyə üzrə müvafiq ədəbiyyatı təhlil etdikdə müxtəlif vaxtlarda mətbuatda üç dəfə çıxış etmiş və gəlmış olduğu qənaat bunlardır:

- Fiziki tərbiyə, doğrudan da, sərf pedaqoji anlayışdır və müəllimin (tərbiyacının) rəhbərliyi altında şagirdlərin (tələbələrin) fiziki cəhətdən formalaşmasına xidmət edir. - idman fiziki mədəniyyətin tərkibinə daxildir. Fiziki tərbiyənin isə vasitələrindən biri kimi çıxış edir. O anlayışları aşağıdakı kimi səciyyələndirmişdir:

- fiziki mədəniyyət - cəmiyyətin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissələrindən biri olub, insanın öz sağlamlığını möhkəmləndirməsi, fiziki qabiliyyətlərinin inkişaf etdirməsi, çevik və gürmrah böyüməsi üçün tarix boyu əldə edilmiş nailiyyətlərin məcmuyunu ifadə edir.

- fiziki tərbiyə - müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlərin öz sağlamlığını möhkəmləndirməsi, çevikliyini və gürmrahlığını tamim etmək prosesidir.

- fiziki inkişaf - istər fiziki tərbiyə prosesində, istərsə də kənar təsirlərin sayəsində organizmin morfoloji funksiyasının fiziki keyfiyyət və qabiliyyətlərini dəyişməsi, formalaşması prosesidir.

- fiziki kamillik - isə şəxsiyyətin fəaliyyətə (əməyə, təlimə və s.) fiziki cəhətdən hazır olması zəruriliyi ilə şərtləndirilən fiziki inkişaf səviyyəsini eks etdirir. Başqa sözə desək, fiziki kamillik - cəmiyyətin konkret tarixi dövrə əldə etdiyi fiziki mədəniyyətlə şəxsiyyətin həmin mədəniyyətə optimallı yiyələnməsi arasındaki nisbəti ifadə edir.

N.M.Kazimov fiziki tərbiyəni tərbiyənin əsas tərkib hissəsi hesab edərək yazar ki, onu səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən biri də fiziki tərbiyənin ideyallığıdır, ideya-siyasi tərbiyəyə, əxlaq tərbiyəsinə xidmət etməsidir.

Y.R.Talibov, Ə.A.Ağayev və başqa

kollektiv müəlliflərin hazırlamış olduğu dərs vəsaitində göstərilir ki, fiziki tərbiyə məqsədönlü, planlı və müəşəkkil proses olub, gənc nəslin can sağlığını təmin etməyə, onun fiziki qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə, mütəhərrik vərdişlərin və bacarıqların formalasmasına xidmət edir....

F.A.Rüstəmov demişdir: "...fiziki tərbiya gənc nəslin fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam böyüməsinə təsir göstərir, onların qıvrıq, möhkəm bədənli, çətinliyə düzümlü, cəsarətli, iradəli, şən və gümrəh adamlar kimi böyüməsinə kömək edir, onları ictimai-faydalı əməyə, vətənin müdafiəsinə hazırlayır" (1).

M.Ə.Nəsrullayev spesifik anlayışları təhlil etdiğən sonra yekun nəticə olaraq qeyd edir: "...bədən tərbiyəsi cəmiyyətin, böyüməkdə olan yaşı nəslin fiziki iş qabiliyyətinin inkişafına yönəlmış xüsusi vəsitə, metod və şərtlərin yaradılması sahəsində nailiyətlərinin cəmini göstərir. Fiziki tərbiyə öz töbəti etibarilə pedaqoji proses olub, özünün pedaqoji prosesə xas olan bütün ümumi əlamətləri ilə insanın hərəki vərdişlərinin məqsədönlü formalasması və fiziki keyfiyyətlərinin inkişafını təmin edir" (2).

M.Quliyeva və A.Şükürov "Şəxsiyyətin fiziki kamilliyi və cəmiyyət" adlı məqaləsində yazır: "Fiziki kamillik dedikdo adamların tarixən şərtlənmiş hərtərəfli fiziki inkişafı, istehsal, məsiət, hərbi müdafiə vəzifələrinə hazırlıq, yüksək qabiliyyət, uzun ömürlü sürmək üçün bacarıq nəzərdə tutulur".

Y.R.Talibov və H.H.Qurbanov anlayışlara öz münasibətlərini belə bildirirlər: Bədən tərbiyəsi və idman tədricən formalanşan ümuməşər mədəniyyətinin əsasını təşkil etməklə həmin mədəniyyətin tərkib hissəsinə çevrilirdi.

Anlayışların integrativ səciyyə daşımı (bir-biri ilə bağlı olması) onlara

təhsilin yeni tələbləri baxımından yanaşmağı zəruri edir. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatın təhlilinə və təcrübəmizə əsaslanaraq anlayışlara dair gəldiyimiz qənaət bunlardır:

Bədən tərbiyəsi - cəmiyyətin məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsinə uyğun olan insan mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi ən geniş anlayış olub, ictimai-sosial hadisədir. Mədəniyyət sözün geniş mənasında insan əməyi ilə yaradılan bəhralənməli hər nə varsa, hamisini özündə birləşdirir. Fiziki mədəniyyət, eləcə də mühüm hərəki vasita və metodlar sahəsində toplanmış təcrübəni adamların fiziki tərbiyə, fiziki inkişaf, fiziki təhsil və fiziki kamillik yönəmində tətbiq etməklə onların inkişafına və şəxsiyyət kimi hərtərəfli və ahəngdar təkmilləşməsinə və formalasmasına müsbət təsir göstərir. O, eyni zamanda cəmiyyətin üzvlərinin mürəkkəb və bütöv bir fiziki mədəniyyət sistemi olmuş və olmaqdə davam edir.

Fiziki tərbiyə - tərbiyənin tərkib hissəsi olmaqla, fiziki hərəkətlərin, təbii amillərin və gigiyena tədbirlərinin köməyi ilə fiziki inkişafı, fiziki hazırlığı və s. təlimin idarəetmə prosesidir. O, tədris-pedaqoji anlayışlar sırasına daxil olub, müəşəkkil pedaqoji proses kimi müəllim-tərbiyəçi və vəlideynlərin rəhbərliyi və nəzarəti altında uşaqların bilavasitə iştirakı ilə cəmiyyətin tələbatına müvafiq dərs-məşğələ formasında həyata keçirilir. Fiziki tərbiyə şagirdlərin (tələbələrin) və uşaqların hərtərəfli və ahəngdar inkişafına müsbət təsir göstərməklə, onların fiziki cəhətdən normal inkişafına, fiziki təhsilinə, onun düzgün idarəetilməsinə yönəldilir.

Fiziki təhsil - mütəşəkkil təşkili prosesi olub, fiziki tərbiyənin tərkib hissəsi kimi geniş mənada başa düşülür və məşğul olanların fiziki bacarıq və vərdişləri üzrə xüsusi biliklərə yiyləşməsinə yönəldilmişdir. Həmin biliklər isə insanların fiziki inkişafına və hərəki keyfiyyətlərinin təkmilləşməsinə səbəb olur.

Fiziki inkişaf - həyat şəraiti və tərbiyənin tasiri altında insan orqanızminin forma və funksiyalarının keyfiyyət və kəmiyyətcə dəyişməsi, fiziki qabiliyyət və keyfiyyətlərin inkişaf prosesidir.

Fiziki hazırlanıq - fiziki bacarıq, vərdiş və fiziki keyfiyyətlərin inkişaf səviyyəsi ilə təyin edilir. Fiziki hazırlanıq "Vətənin müdafiəsinə hazırlam" bədən tərbiyəsi kompleksinin normotivləri əsasında müəyyən edilir.

İdman - fiziki tərbiyənin başlıca vasitəsi olub, fiziki mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi kimi hərəki faaliyyətin elə bir növüdür ki, insan bu faaliyyət üzrə şəxsi və ictimai quruluşun mənafeyinə uyğun yüksək idman göstəriciləri qazanır.

Fiziki kamillik - dərin psixoloji, fizioloji və fiziki proses kimi sağlamlığın möhkəmləndirilməsinə, bədən münasibliyinə, üzvlər və sistemlərin ahəngdar inkişafına, təbii amillər və fiziki vasitələrə nail olma kimi başa düşülür. Bu mənəvi, əxlaqi və yüksək estetik zövq ehtiyacı şüurlu surətdə dərk etməklə həmin komponentləri vəhdət halında götürmək yolu ilə şəxsiyyətin hərəki qabiliyyət və keyfiyyətlərinin əməyə, təlimə, müdafiəyə və intellektual səviyyədə fiziki cəhətdən hazırlanması ilə şərtlənir. Fiziki kamilləşmə şəxsiyyətin ümumi mədəniyyətində özünü onun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi göstərən fiziki mədəniyyətin nə dərəcədə mənimşənilməsi səviyyəsini eks etdirir (4).

Rəyçilər: prof. M. İlyasov və prof. Ə.Mehdiyev

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Rüstəmov F. Azərbaycanda təhsil və tərbiyə nəzəriyyəsinin inkişafı (1961-1981-ci illər). Bakı: Elm və təhsil, 2011.

2. Nəsrullayev M. Məktəblilərin siyasi tərbiyəsi. Dərs vəsaiti. Bakı, 2003.

3. Quliyev D. Azərbaycan idmanı müstəqillik illərində (1991-2012). Bakı: Təknur, 2013, 528 s.

4. Quliyev B. Fiziki tərbiyənin nəzəri-metodik və praktik işlərinin əsasları (Dərs vəsaiti). Bakı: ADPU, 2010, 660 s.

5. Milonov C., Kucherivenco A. Свободное пространство физической культуры. Народное образование, 2015, № 2.

Б.Кулиев
Характеристика понятий физической культуры
Резюме

В статье отмечается необходимость понятий "Физическая культура", "Физическое воспитание", "Спорт" и др. в учебном процессе. А также исследуются и анализируются высказывания иностранных и азербайджанских педагогов-ученых о сущности, целях и задачах и специфических терминах начиная со 2-ой половины ХХ века по настояще время. Раскрываются и конкретизируются различные термины, соответствующие новым требованиям образования.

B. Guliyev
Concept of physical culture
Summary

This article deals with the necessity of physical cultural comprehensions in teaching process. The thoughts of foreign and Azerbaijan pedagogues-scientists are explained about the aim, duty and essence of physical culture comprehensions from the 2nd half of XIX century to this time. Nevertheless according new require of education essence, aim and duty of specific comprehensions are determined and concretized.